

НОВИЙ ПОГЛЯД НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: РЕАЛІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Останнім часом спостерігається збільшення наукового інтересу до питань громадянського суспільства. Свідченням цього є дослідження О. Петришина. Так, на думку автора, одним з актуальних напрямів адаптації вітчизняного законодавства до викликів сьогодення має стати соціалізація права та юридичних знань, що передусім передбачає розгляд правової проблематики у більш широкому контексті — суспільства в цілому, а не лише його державної організації, опосередкованої відносинами виключно з приводу формування та реалізації державної влади. Адже людина як носій невід'ємних прав і свобод, які покликані визначати зміст і спрямованість діяльності держави, не може сьогодні розглядатися за межами правової науки, а соціум є здатним до певної самоорганізації та саморегулювання шляхом інституціоналізації сфери громадянського суспільства [6, с. 138].

До проблематики громадянського суспільства у своїх працях зверталися багато провідних вчених у сфері теорії держави і права: В. Безверхий, В. Варивдін, В. Воловик, А. Володін, К. Гаджієв, А. Колодій, В. Литвин, Л. Мамут, В. Моргун, М. Матузов, А. Мацюк, А. Одинцова, Н. Оніщенко, І. Орлова, Ф. Рудич, В. Сіренко, О. Скрипнюк, А. Соловійов, Ю. Шемшученко та ін.

Метою цієї статті є дослідження питань формування сучасного громадянського суспільства, зокрема його сутності, співвідношення із державою, місця особи у цьому процесі.

У сучасній літературі громадянське суспільство розглядається як соціальний простір самоорганізованих громад та об'єднань, який динамічно розвивається і потенціал якого дозволяє створити сильну структуру, незалежну від держави. Державні інститути при цьому повинні виконувати службову роль, законодавчі функції, забезпечувати правові рамки для вирішення соціальних конфліктів, а також захищати суспільство від нерівності та тиранії [1, с. 6-9].

Надзвичайно цікавим в аспекті дослідження громадянського суспільства є поняття відкритого суспільства, яке займає центральне місце у соціальній філософії К. Поппера. Автор визначає відкрите суспільство як таке, де громадяни свідомо втягнуті в соціальну активність і відмовляються сидіти склавши руки, переклавши всю відповідальність за управління світом на частку людських і надлюдських авторитетів. Головна ціннісна відмінність такого суспільства — це здатність до саморозвитку [7, с. 26].

Механізми громадянського суспільства діють таким чином, що громадянське суспільство в силу саморегуляції і самоорганізації готове протистояти деструкції, усувати соціальну напругу і тим самим сприяти стабільності та розвитку суспільних відносин.

Існування розвинутого громадянського суспільства орієнтоване на людину і функціонує передусім через неї. Проте, це не означає, що інші елементи громадянського суспільства лишаються осторонь. Слід пам'ятати, що всі форми цього суспільства складаються з окремих людей і через їхню волю та свідомість реально беруть участь у його житті, у тому числі й у політичній діяльності.

Однією з найважливіших особливостей сучасного громадянського суспільства є той факт, що інтереси людини, її свобода — найважливіша мета такого суспільства. Свобода людини може виявлятися як у сфері економіки (економічна свобода), так і у сфері політики (політична свобода) та у духовній сфері (моральна свобода). До того ж перед особою не стоїть питання про обов'язкове їх використання. Особа має право «бути чи не бути», тобто на підставі свободи волі самостійно приймати ті чи інші рішення, обирати той чи інший варіант поведінки (юридична свобода) [4, с. 63].

У багатьох сучасних наукових дослідженнях дедалі більше уваги приділяється взаємній відповідальності держави й особи в рамках чинного законодавства [3, с. 91-127]. Держава бере на себе зобов'язання забезпечити справедливість та рівність у відносинах з кожним громадянином. Вста-

новлюючи в законодавчій формі межі свободи суспільства й особистості, сама держава також не вільна від обмеження власних рішень та дій.

Держава в умовах дії цього принципу не має права у своїй діяльності виходити за встановлені нею межі відносин між особою і суспільством. Якщо захист особи, її прав і свобод від посягань з боку держави є завданням демократично конституційованого суспільства, то захист особи, її прав і свобод від суспільства з його різноманітними політично впливовими групами, які також здатні зазіхати на особу, її права і свободи, — обов'язок держави.

Визнання особи, її прав і свобод найвищою цінністю стосується будь-якої особи. Однак для реалізації цього принципу важливе значення мають соціальні функції кожного, його відповідальність перед іншими людьми, суспільством в цілому та державою. Тільки в цьому випадку принцип визнання людини найвищою цінністю може бути поширений в рівній мірі на всіх членів суспільства. У демократичному суспільстві становлення особистості відбувається в умовах свободи, укладеної в певні рамки. До них належить, зокрема, правова надбудова суспільства. Через неї принцип визнання людини найвищою цінністю формує в індивіда певні нормативні уявлення про сутність особистості, що несуть на собі відбиток тієї правової культури суспільства, в умовах якої вони виникли [9, с. 83-84].

Говорячи про відповідальність держави перед особою, потрібно акцентувати увагу на відповідальності кожного перед самим собою. Як відомо, «кожна особа є ковалем власного щастя», а, отже, сама повинна дбати про забезпечення гідного рівня життя для себе та своєї сім'ї та про свій добробут. На нашу думку, у цьому аспекті є надзвичайно актуальною діяльність недержавних неприбуткових організацій.

Так, у літературі громадянське суспільство розглядають як систему різних недержавних інститутів, третій — між державою і ринком — сектор, який є досить потужним для того, щоб виступати проти вагою державі, запобігати домінуванню останньої над суспільством, не заперечуючи при цьому ролі держави в підтримці миру і виконання нею функцій арбітра основних протидіючих сил та інтересів у суспільстві [1].

На думку вчених, такий прояв громадянського суспільства як діяльність недержавних неприбуткових організацій, зокрема, розширення їх участі і приватного бізнесу у виконанні функцій соціальної, правової держави може стати одним із провідних напрямів у гуманітарній сфері діяльності держави [2, с. 391-400].

Діяльність недержавних неприбуткових організацій відрізняється від державної діяльності принципами свого функціонування. Якщо діяльність у державному секторі здійснюється на основі бюрократичних механізмів, то названі організації діють на основі добровільності, свободи творчості та самореалізації їх учасників. Вони являють собою систему некомерційних громадських організацій, які виконують певну частину соціальної роботи в суспільстві, а також є трибуною для виразу різних інтересів [5, с. 132].

Самореалізація, самоорганізація та самоуправління стають дедалі важливішими чинниками стабілізації та розвитку будь-якої державно-суспільної системи. У розвинутих країнах із ринковою економікою значна частина проблем, пов'язаних із безробіттям, підготовкою та перепідготовкою кадрів, соціальною адаптацією дітей, молоді, інвалідів, вирішується організаціями «третього сектора», фінансування яких є престижною формою самоствердження комерційних структур у суспільстві. Об'єднання у своїх лавах значної частини соціально активного, самодіяльного населення, організація самопомоги є одним із основних елементів розвитку громадянського суспільства. У свою чергу, держава в особі парламенту та уряду також зацікавлена у співробітництві з організаціями «третього сектора». Як виконавці соціальної роботи, вони звільняють державу від необхідності створювати власні установи для надання соціальних послуг. Недержавні організації мають свої джерела фінансування — такі, як церква, міжнародні благодійні організації, фонди тощо. Зрештою, державі вигідніше фінансувати суспільно корисні програми цих організацій, ніж створювати свої соціальні служби. До того ж, перебуваючи ближче до практики та конкретних інтересів населення, організації «третього сектора» займають «посередницьку» позицію у відносинах між державою і суспільством та часто виконують соціальну роботу якісніше, ніж державні установи. Стимулюючи успішне функціонування цих організацій у галузі соціальної роботи,

держава досягає так званого «ефекту вивільнення», тобто відмови від частини своїх соціальних функцій (без шкоди для суспільства) [5, с. 132].

У свою чергу, громадяни повинні бути активними учасниками всіх суспільних процесів, що формують взаєморозуміння суспільства і держави, бо саме по собі, автоматично подібне взаєморозуміння не досягається. Громадянин повинен бути законослухняним, поважати права і свободи інших громадян, стати сумлінним виконавцем встановлених для кожного члена суспільства обов'язків.

У громадянському суспільстві повинен діяти принцип: держава настільки є правомочною, наскільки зобов'язана особистістю, і навпаки, особа настільки правочинна, наскільки зобов'язана держава [8].

Слід підкреслити, що особа у громадянському суспільстві розглядається як об'єкт і як суб'єкт. У першій якості індивід є предметом турботи суспільства і держави. Досягається це за допомогою права, що передбачає конкретний механізм захисту прав і свобод громадян, у тому числі інститут юридичної відповідальності, реалізацію соціальної політики. У другій — як індивід діє в політиці, використовуючи демократичні інститути, парламентаризм, реальну багатопартійність, самоврядування та інші форми залучення громадян у політичні процеси. Саме в цьому випадку долається утриманське ставлення особистості до суспільства і держави та виробляється установка на політичну участь. І людина не тільки стає «ковалем свого щастя» в матеріальному, духовному та іншому плані, але й не відокремлює свій інтерес від інтересу суспільства. У реальному громадянському суспільстві «ці інтереси зіставляються, стикаються, відстоюються, але ступінь спільності така, що протиборотство ведеться і в рамках єдності суспільства, не руйнуючи його». Більше того, людина в громадянському суспільстві одночасно виступає в двох іпостасях: як індивід — володар приватних інтересів і як громадянин — володар публічних інтересів [4, с. 54-55].

Однією з важливих проблем, що стоять сьогодні перед громадянським суспільством, є проблема відчуження людини, тобто такий стан, коли сама людина розглядає себе як «маленька людина», що здатна лише підкорятися тим правилам, які панують у певному середовищі або в суспільстві загалом. Але це не заважає їй чекати матеріальної, соціальної та іншої допомоги від держави. Таке становище цілком влаштовує індивіда, і в цьому також виявляється його «свобода».

Отже, можна говорити про те, що громадянське суспільство є сферою приватних інтересів недержавних інституцій, які здатні до самоорганізації та тісно співпрацюють між собою і з державою. Держава не може забезпечити всім громадянам високий рівень життя. Кожна особа повинна самостійно докладати максимум зусиль для свого добробуту. Громадянське суспільство виступає формою для реалізації самодіяльності, самоорганізації та прояву активної життєвої позиції кожної особи. Держава не протистоїть громадянському суспільству, а створює найбільш сприятливі умови для його нормального функціонування та розвитку. У такій взаємодії міститься гарантія вирішення виникаючих суперечностей правовим цивілізованим шляхом, попередження соціальних негараздів і сприяння гармонічному розвитку суспільства.

Використана література:

1. *Гетьман Е. А.* Сучасні теоретико-правові концепції громадянського суспільства / Е. А. Гетьман, А. М. Мерник // Юрист України. — № 3 (16). — 2011. — С. 5-9.
2. *Грудицына Л. Ю.* Государство и гражданское общество / Л. Ю. Грудицына. — М.: Юркомпани, 2010. — 464 с.
3. *Оніщенко Н. М.* Інститут юридичної відповідальності держави перед особою як сутнісна складова механізму зближення національних правових систем / Н. М. Оніщенко // Інститут юридичної відповідальності у демократичних правових системах. — К.: Юридична думка, 2009. — С. 24-51.
4. *Орлова О. В.* Гражданское общество и личность: политико-правовые аспекты / О. В. Орлова. — М.: Пресс, 2005. — 118 с.
5. *Панкевич О. З.* Соціальна держава та права «другого покоління» (загальнотеоретичне дослідження) / О. З. Панкевич; [редкол.: П. М. Рабінович та ін.]. — Серія 1. Дослідження та реферати. — Львів: Астрон, 2006. — Вип. 11. — 176 с.

-
6. *Петришин О. В.* Проблеми соціалізації права та соціологізації юридичної науки / О. В. Петришин // *Право України*. — 2011. — № 8. — С. 131-141.
 7. *Поппер К.* Открытое общество и его враги / К. Поппер. — Т. 1. — М.: Феникс, 1992. — 448 с.
 8. *Радько Т. Н.* Теория государства и права: [учебник] / Т. Н. Радько. — М.: Проспект, 2009. — 752 с.
 9. *Смоленский М. Б.* Теория государства и права: [учеб. пособие] / М. Б. Смоленский, Л. Ю. Колюшкина. — М.: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К»; Ростов на Дону: Наука-Пресс, 2008. — 288 с.

Волкова О. М. Новий погляд на громадянське суспільство: реалії і перспективи.

У статті досліджуються питання формування сучасного громадянського суспільства, зокрема його сутності, співвідношення із державою, місця особи у взаємодії громадянського суспільства і держави.

Ключові слова: громадянське суспільство, держава, особа.

Волкова Е. Н. Новый взгляд на гражданское общество: реалии и перспективы.

В статье исследуются вопросы формирования современного гражданского общества, в частности его сущности, соотношение с государством, места личности во взаимодействии гражданского общества и государства.

Ключевые слова: гражданское общество, государство, личность.

Volkova O. A New Look at Civil Society: Realities and Prospects.

Speaking about the responsibility of the state to the person you want to focus on the responsibility of each to himself. The state can not provide all citizens a high standard of living. Each person must make their own effort for their welfare. Civil society is the form for the implementation of initiative, self-manifestation and active social life of every person. In our view, this aspect is extremely important activities of NGOs.

The activity of NGOs is different from the state of the principles of its operation. If the activity in the public sector is based on bureaucratic mechanisms, the named organizations operate on the basis of voluntariness, freedom of creativity and self-realization of their members. They are a system of non-profit community organizations that perform some part of social work in society, as well as a forum for the expression of different interests.

The existence of a developed civil society focused on people and operates primarily through it. However, this does not mean that other elements of civil society are left aside. Remember that all forms of society made up of individuals and through their will and consciousness really involved in his life, including in political activities.

Civil society is the sphere of private interests of private institutions that are capable of self-organization and work closely with each other and with the state. The state is not opposed to civil society, and creates favorable conditions for its normal functioning and development. In this interaction provides a guarantee of resolving legal conflicts arising in a civilized way, the prevention of social ills and promote the harmonious development of society.

Key words: civil society, state, personality.